

Robi Kroflič

Občutljiv vstop v naravno in socialno okolje prek umetniškega doživetja

TRAJNOSTNI RAZVOJ SKOZI LIKOVNO UMETNOST

(Portorož, 14. 3. 2024)

Kako misliti vzgojo trajnostni razvoj (TR)?

»Vzgoja je točka, na kateri se odločimo, ali dovolj ljubimo svet, da prevzamemo odgovornost zanj in ga s tem rešimo pred tistim uničenjem, ki bi bilo brez obnavljanja in prihajanja novincev in mladih neizogibno. Vzgoja pa je tudi točka, kjer se odločimo, ali dovolj ljubimo svoje otroke, da jih ne izženemo iz našega sveta in prepustimo samim sebi; da jim ne odvzamemo možnosti, da se lotijo nečesa novega, nečesa, česar nismo predvideli, pač pa jih vnaprej pripravimo za nalogo obnove skupnega sveta.« (Arendt 2006, *Kriza v vzgoji*, str. 199)

»Poskrbeti za svet« in »poskrbeti za otroke«, ki vstopajo v svet, danes povezujemo s trajnostnim razvojem, ki vključuje tako skrb za ohranitev zdravega okolja kot skrb za take oblike bivanja, ki vsem prebivalcem sveta omogočajo dostojno, smisla in upanja polno življenje, hkrati pa jim omogoča aktiven in odgovoren vstop v svet.

Humanistična različica trajnostnega razvoja pomeni maksimiranje imaginativnega mišljenja in minimaliziranje omrtvičene zavesti z uniformizirano globalizacijo. (Spivak (2012) *An Aesthetic Education in the Era of Globalization*, str. 2)

Dve viziji trajnostnega razvoja oziroma zelenega prehoda

- **Inženirsko-birokratski koncept:** zavzemanje za uvrstitev zelene rasti oziroma zelenega prehoda med strateške vzgojno-izobraževalne cilje kot osrednje geslo politike OECD-ja in Evropske skupnosti (EU)
 - poziv k razvoju zelenih tehnoloških rešitev, ki so utemeljene na tehnološkem prizadevanju predhodnih generacij, tistih torej, ki so svet privedle do današnjega stanja
 - na tem modelu sloni tudi sedanja kurikularna prenova in Strategija razvoja šolstva 2023-2033 v Sloveniji, financirana iz *Evropskega sklada za okrevanje in odpornost*
- **(Trans)humanistični koncept:** zahteva po soočenju z okoljsko krizo kot osnova za krepitev upanja v trajnostno, pravično in solidarno prihodnost, ki jo zagovarja UNESCO-va strateška študija *A new social contract for education (Reimagining our future together)* (2021) in *The Climate Book* (2023), ki jo je pripravila okoljska aktivistka Greta Thunberg z več kot sto svetovno uglednimi znanstveniki, okoljevarstvenimi aktivisti in umetniki
 - poziv k odpravljanju potrošništva, ekspanzivne ekonomije in zavzemanju za pravično razdelitev svetovnih resursov

..in pedagoški modeli, ki podpirajo omenjeni viziji razvoja:

- **pedagogika opolnomočenja prihajajočih generacij s prenosom obstoječega znanja** o vzrokih onesnaževanja okolja ter o možnih tehnoloških rešitvah za izboljšanje stanja
- **poziv k spremembi odnosa do naravnega in socialnega okolja**, ki stavi na angažma vseh prebivalcev sveta pri skrbi za ohranjanje in pravično delitev naravnih virov v skladu z idejo, da zahteva po trajnostnem razvoju izhaja iz spoznanja o omejenosti naravnih virov na edinem planetu, na katerem prebivamo – **povezan je s subjektifikacijo mladih, da se uprejo brezbržnosti nosilcev kapitala do segrevanja planeta** (petki za prihodnost, pretresljiv govor Grete Thunberg v OZN 2019:

TR kot sprememba odnosa do naravnega in socialnega okolja

- »Izobraževanje mora igrati ključno vlogo pri radikalnem preoblikovanju našega mesta in delovanja v tem soodvisnem svetu... To zahteva popolno spremembo paradigme: od učenja o svetu, da bi delovali na njem, se moramo naučiti obstajati s svetom okoli nas. ...spoznali smo, da živimo in se učimo v svetu. Naše pedagogike ne postavljajo več sveta 'tam zunaj' kot predmet, o katerem se učimo. **Učiti se obstajati s svetom je umeščena praksa (*situated practice*)** in več kot človeško pedagoško sodelovanje.« (*Learning to become with the world* (UNESCO 2020), str. 2 in 4)
- »...poročilo predlaga novo družbeno pogodbo za izobraževanje – tisto, katere cilj je obnoviti naše medsebojne odnose, odnose s planetom in s tehnologijo ... Obstaja upanje, zlasti med mlajšimi generacijami. Vendar pa bomo za zagotovitev vključenosti/inkluzivnosti, pravičnosti, človekovih pravic in miru, ki naj določajo našo prihodnost, potrebovali ustvarjalnost in inteligenco celotnega sveta.« (*A new social contract for education (Reimagining our future together)* (UNESCO 2021, str. v-vi)

- potrebujemo pedagogiko sodelovanja in solidarnosti, ki razume vzgojo kot odnosno dejavnost, v kateri se »tako učitelji kot učenci preoblikujejo skozi pedagoško srečanje, ko se učijo drug od drugega ... Potrebujemo vzgojne prakse, ki nam pomagajo učiti se v svetu in s svetom ter izboljšati svet.« (Prav tam, str. 51)
- Gre za vzgojo, ki
 - učeče se osebe spodbuja k vprašanju po smislu bivanja in učenja,
 - učečim se daje priložnost za raziskovanje, ustvarjanje in interakcijo z znanim in neznanim ter negujejo radovednost in zanimanje,
 - jih spodbuja k problemskemu učenju,
 - k izobraževanju, ki je inkluzivno in interkulturno naravnano,
 - ki zahteva odučiti se pristranskosti, predsodkov in razdora;
 - pristna izobrazba mora vključiti namene in energijo tistih, ki se izobražujejo.
- Da bi zagotovili takšno angažiranost, morajo učitelji zgraditi odnose skrbi in zaupanja, znotraj takšnih odnosov pa učenci in učitelji skupaj gradijo izobraževalne cilje.

- Vzgoja, ki nas bo pripravila k spremembi bivanja v svetu, mora temeljiti
 - na verodostojnih podatki o podnebnem stanju,
 - na zavedanju, da je reševanje sveta prostovoljno, saj »ni zakonov ali omejitev, ki bi prisiliti kogar koli, da sprejme potrebne korake za zaščito naših prihodnjih življenjskih razmer na planetu Zemlja«,
 - na zavedanju, da podnebja ni mogoče rešiti zgolj s tehnološkimi rešitvami, ne da bi morali spremeniti svoje vedenje
 - na zavedanju, da nas (samo)omejevanje pri trošenju naravnih dobrin ne bo oropalo sreče in zadovoljstva, saj bodo s spremembo bivanja naša življenja bolj smiselna, kot nam lahko zagotavlja sebična, plitka in prekomerna potrošnja,
 - da potrebujemo upanje za vse tiste, ki trpimo posledice onesnaženega okolja, a »... upanje ni nekaj, kar ti je dano, ampak nekaj, kar si moraš zaslužiti, ustvariti. Ne moreš ga pridobiti pasivno, tako da stojiš ob strani in čakaš na nekoga drugega, da kaj naredi. Upanje je ukrepanje. To je korak izven vašega območja udobja.« Upanje, h kateremu poziva Greta Thunberg, je torej povezano z našo pripravljenostjo za spremembe in delovanje;
 - in drugič, da smo za rešitev planeta potrebni vsi (Thunberg idr. 2023, *The Climate Book*)

Vzgoja za trajnostni razvoj zahteva paradigmatško spremembo v razumevanju vzgoje

- Od kompetenčnega modela izobraževanja, ki temelji na „tretjeosebni informaciji“ oziroma tehnološkem znanju
- K avto-poetskemu modelu izobraževanja, ki stavi na razvoj prvoosebni izkušnji (doživetij), ki vzgajani osebi prikažejo svet kot vredno entiteto, ter pomen osebnega doživljanja kot tiste dimenzije vzgoje, ki krepi zavedanje o pomenu skrbi za okolje ter o pomenu upanja, ki si ga utrjujemo z lastnim skrbnim delovanjem

Avto-poetska kulturno-umetnostna vzgoja

- **Ne pristane na učitelja – pojasnjevalca**, ki lahko opolnomoči vzgajano osebo za družbeni angažma
- **Stavi na komunikacijski model vzgoje**, ki je utemeljen na simetrični komunikaciji med učiteljem in učencem, v kateri učitelj vzgajano osebo vzburi, da v ponujenih dejavnostih in izkušnjah odkrije zase smiselne vsebine ter jih tudi etično premisli v kontekstu treh osrednjih etičnih načel: pravičnosti, solidarnosti in medsebojne bližine
- **Občutljivost za svet kot naše domovanje je mogoče razvijati z vzgojo z umetnostjo, ki je usmerjena na poglobljanje umetniškega doživetja**
- Za razvoj avtopoetskega subjekta je pomembna **(prvoosebna) udeležba** v umetniškem fenomenu in **drugoosebne izkušnje (učitelja/umetnika)** kot motivacija za učenje ter primerjanje in poglobljanje svojih doživetij z doživetji drugih, vpletenih v umetniški dogodek, **(tretjeosebno) izobraževanje o umetnosti** pa je kot del splošne izobrazbe izpostavljeno predvsem v vlogi vzgojno-izobraževalnih vsebin, ki lahko povečajo receptivne in ustvarjalne zmožnosti vzgajane osebe

- Vzgojni pomen umetniškega doživetja utemeljujemo s
 - posebnostjo poetskega ustvarjanja, ki omogoči doživetje gledalca/poslušalca/bralca in s tem razkrivanje dotlej neraziskanih pomenov upodobljene stvarnosti,
 - možnostjo zrenja upodobljene stvarnosti z več perspektiv,
 - predvsem pa umetniška imaginacija omogoča igriv vstop v doživljajski/antropološki prostor subjektive vključenosti v svetu in s tem razvoj utelešene vednosti;
 - še več, umetniška imaginacija objektivni svet fizičnega in družbenega konteksta razpira, presega in je izvor vseh transcendenc. To je tisto presežno, ki omogoča prevrednotenje obstoječih uničujočih bivanjskih praks, »odučenje pristranskosti, predsodkov in razdora« ter oblikovanje bolj smiselnih oblik bivanja, ki zagotavljajo upanje v pravično in solidarno prihodnost;
 - z občutljivostjo za bolj smiselne načine bivanja v svetu torej lahko povežemo z izvorno idejo antične *aisthesis* kot pozornega opazovanja *sebe-v-svetu*, oziroma kot *čuječnosti*.

Kulturno-umetnostna vzgoja (KUV)

..je vzgoja in izobraževanje o/v umetnosti in z umetnostjo, ki omogoča razvoj ustvarjalnega in kritičnega mišljenja, razvoj kompetence kulturna zavest in izražanje ter socialno-čustvenih in drugih ključnih kompetenc 21. stoletja. KUV skozi spoznavanje, raziskovanje, doživljanje, osmišljanje ter sprejemanje kulture in umetnosti omogoča sporazumevanje, ustvarjanje in izražanje z različnimi umetniškimi jeziki (besedo, podobo, zvokom, gibi), prispeva k razvoju posameznikovega dejavnega odnosa do umetnosti oz. kulture, spodbuja njegovo domišljijo, čuječnost, radovednost, ustvarjalnost, iniciativnost, inovativnost, tolerantnost, motivacijo za učenje in raziskovanje KUV temelji na zavedanju in izražanju lastne kulture, spoznavanju, sprejemanju in spoštovanju kulturne raznolikosti, uči in krepi strpnost in medkulturno razumevanje, prispeva k socialni koheziji in k posameznikovi vključenosti v družbo. KUV prispeva k razvoju zavedanja kulture in umetnosti kot vrednote za posameznika in skupnost.

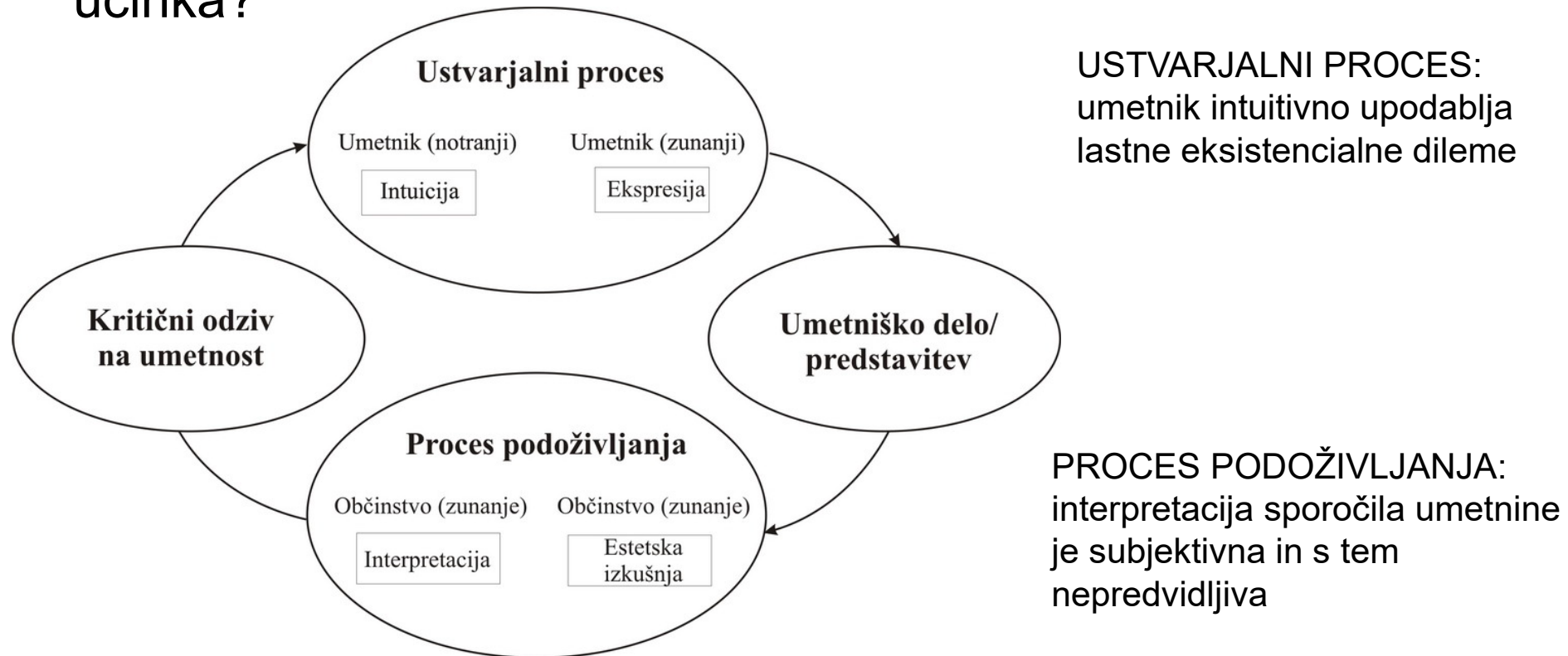
Učinki prvoosebne umetniške izkušnje

- Leta 2004 so avtorji RAND (Research in the Arts) študije Gifts of the Muse (Darovi muz) pomen umetnosti opredelili s pomočjo instrumentalnih in intrinzičnih dobrin, hkrati pa opozorili, da ima umetnost vpliv tako na osebe kot družbene koristi.
- Med instrumentalne dobrine so uvrstili pozitiven vpliv umetnosti na:
 - razvoj kognicije
 - naravnosti in vedênja
 - zdravja
 - družbe
 - ekonomije

- Med intrinzične dobrine umetnosti pa so uvrstili pozitiven vpliv:
 - umetnosti kot komunikacijske izkušnje
 - očaranosti
 - zadovoljstva
- Nekje med instrumetalnimi in intrinzičnimi dobrinami najdemo:
 - razvoj empatičnih zmožnosti
 - kognitivne rasti
- Oba vpliva pa pozitivno vrednotimo tudi v družbeni sferi, saj zagotavljata
 - ustvarjanje socialnih vezi
 - zmožnost izražanja skupnostnih pomenov (McCarthy in drugi, 2004).

Pedagoška vrednost umetniške izkušnje

Zakaj je umetnost vzgojna, če ne moremo predvideti njenega učinka?

Umetnost kot komunikacijska izkušnja

..v poetski pedagogiki

- Če je bila estetska vzgoja namenjena formiranju kantovskega subjekta in estetskega okusa, poetska vzgoja želi ustvariti hermenevtičnega subjekta, utemeljenega z jezikom, komunikacijo in z drugimi. Njena določila so:
 - odprtost za poslušanje drugega
 - ranljivost kot zmožnost odgovarjanja, skrbi in tveganja v odnosu z drugim
 - utelešena prisotnost v skupnem svetu
- Vloga poezije je kot pri Celanu pričevanje o izrečenemu in neizrečenemu.
- Igrivost pa se kaže kot »mejno gibanje sem ter tja«, približevanje in oddaljevanje od drugega, svobodna improvizacija v igralnem polju umetniškega ustvarjanja.

(Cathrine Homan (2020) A Hermeneutics of Poetic Education. The play of the in-between)

...kot igri

- »Igra ...ni samo obnašanje subjekta, ampak boljše ontološka drža v svetu...Gibanje med sebstvom in drugim, mejni prostor igre spodbuja odpor, transformacijo in osvoboditev. Z igranjem v teh dialogih postajamo to, kar smo, preko pogovora, da smo.« (Homan 2020, str. 17)
- Igra (paidia), kot jo razumeta Fink in Gadamer, lahko služi kot most ali prag med poezijo (poiesis) in vzgojo (paideia).
- Umetniški dogodek (kot srečanje umetnika-umetnine-gledalca/poslušalca/bralca) šele v polnem pomenu besede pojasni magični učinek umetnosti. Gadamer ga opiše kot igro, v katero so vključeni tako igralci kot gledalci. **Igra upodabljanja je po Gadamerju bit umetnine. In ni naključje, da je v pedagoški tradiciji igra prepoznana kot najbolj temeljna oblika učenja.** V sodobnih šolskih praksah pa jo (pre)pogosto pogrešamo in učenje opredeljujemo predvsem kot trdo, sistematično, metodično programirano delo, v katerem tehne prevlada nad poiesis.

Pozitivni učinki vzgoje z likovno umetnostjo

- Razumevanje umetniške prakse kot medija za doživljanje lepega
- Metafora in ustvarjanje novih izraznih možnosti
- Hermenevtično razumevanje zgodbe in katarza
- Likovno snovanje in miselni procesi
- Vstopanje v svet na ozaveščen, angažiran način s pomočjo umetniškega ustvarjanja

Razumevanje umetniške prakse in doživljanje lepega (Slovenski impresionisti, Narodna galerija 2008-2009)

Matej Sternen - Rdeči parasol

Otroci drugega starostnega obdobja, Vrtec Vodmat

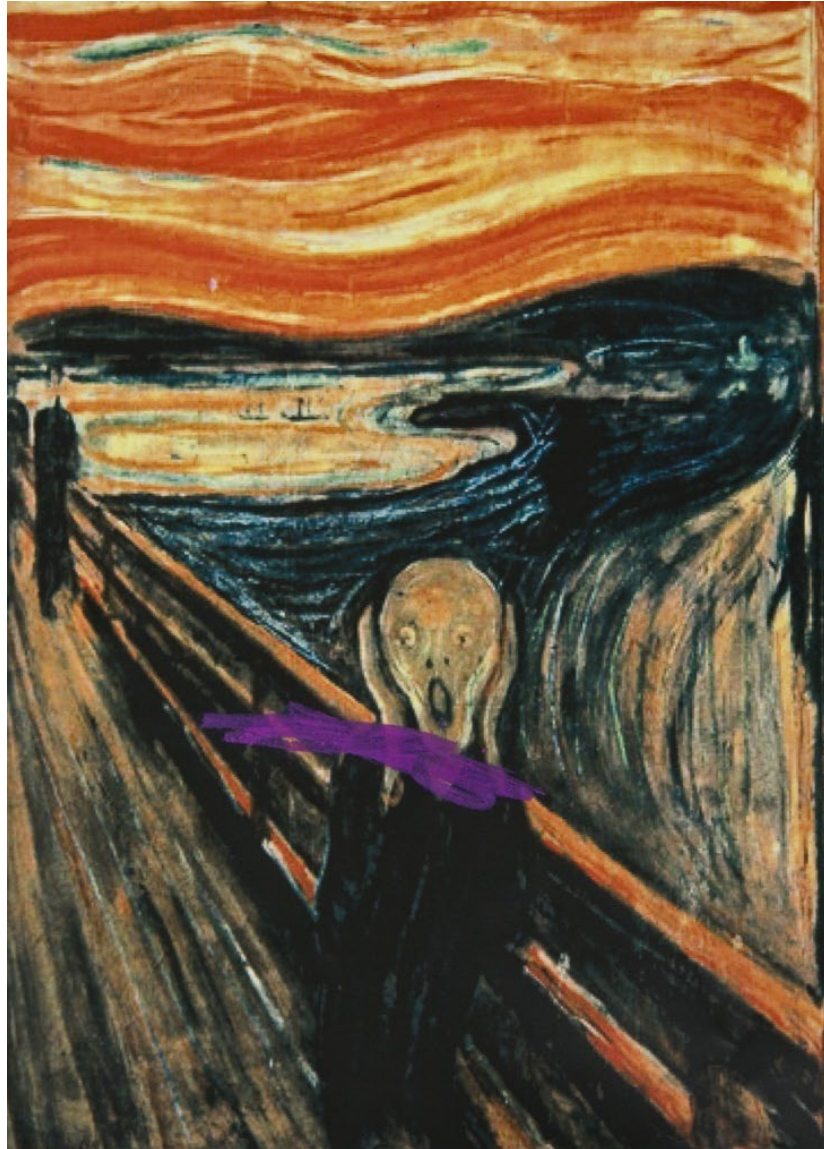
Otroci drugega
starostnega obdobja,
Vrtec Vodmat

Metafora in ustvarjanje novih izraznih možnosti

Hermenevtično razumevanje zgodbe in katarza

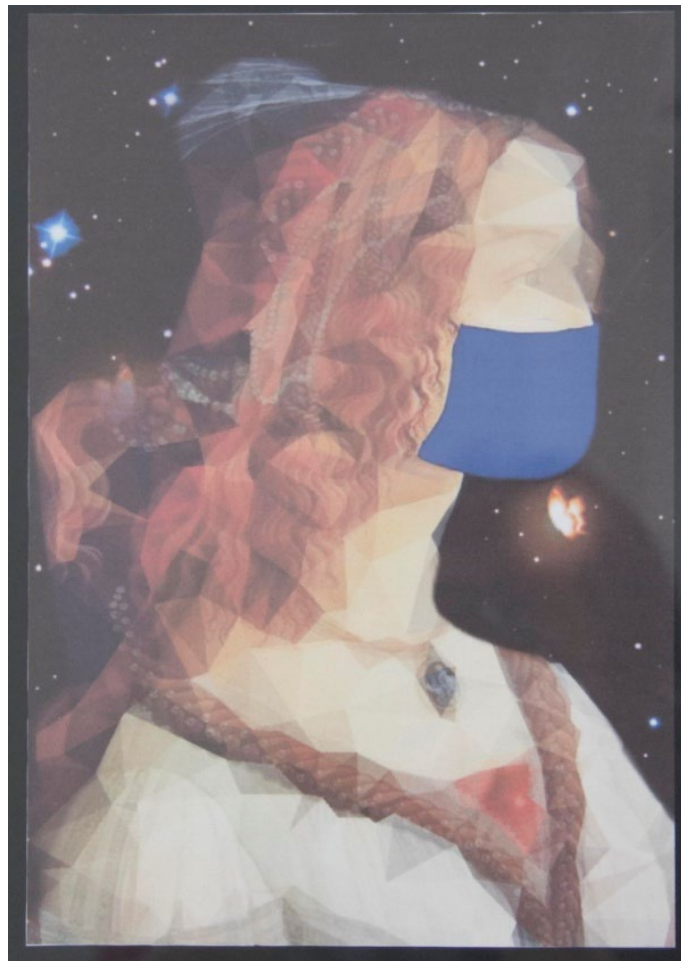
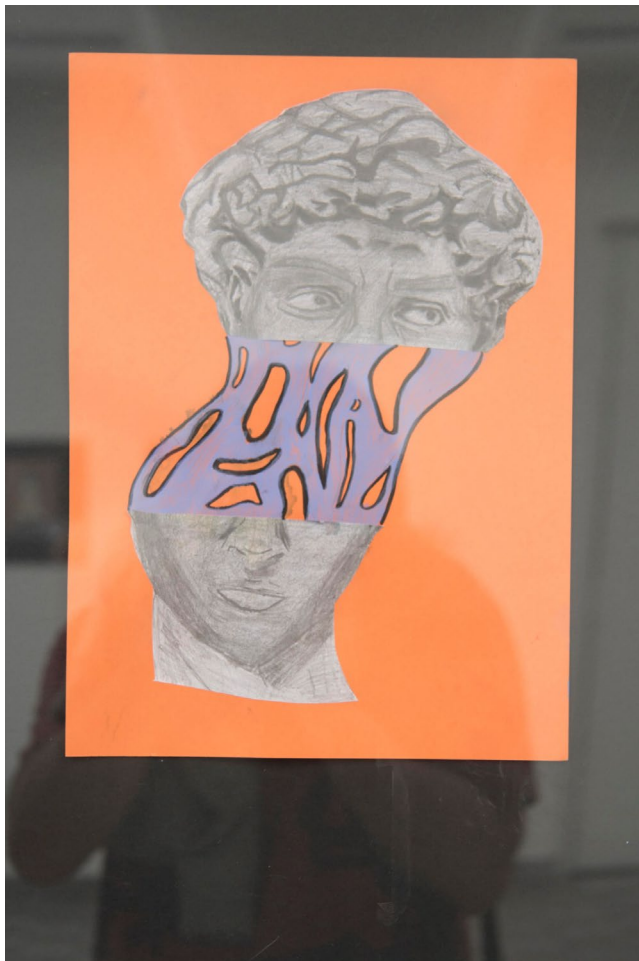

Prvi narek...

Refleksija stvarnosti...

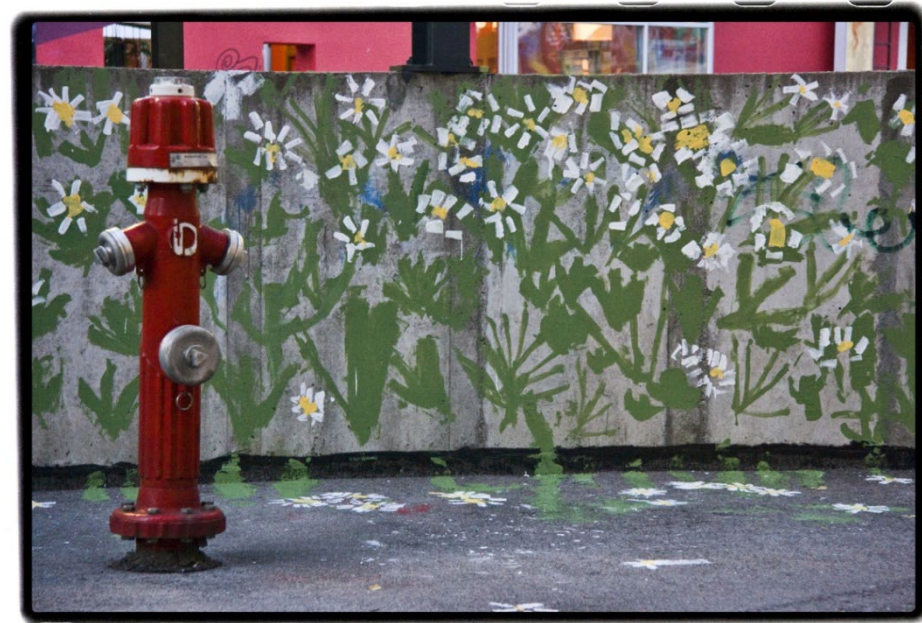
Projekt Upor v Gimnaziji Frana Miklošiča, Ljutomer

Vstopanje v svet na ozaveščen, angažiran način s pomočjo umetniškega ustvarjanja

Grafiti Virtualni vrtovi,
Otroci drugega starostnega obdobja,
Vrtec Vodmat

Projekt Upor v Gimnaziji Frana Miklošiča, Ljutomer

Model KUV v osnutku Nacionalnega programa vzgoje in izobraževanja za obdobje 2023-2033

Strateški cilj 1.6: Razvijanje kulturne zavesti ter izražanja skozi spoznavanje, raziskovanje, doživljanje in sprejemanje kulture ter umetnosti

- *Podcilj 1:* Krepitev kulturno-umetnostne vzgoje v vzgojno-izobraževalni vertikali s spoznavanjem vseh področij umetnosti in kulture ter omogočiti otrokom in mladim izražanje in ustvarjanje z različnimi umetniškimi jeziki
- Ukrepa:
- V razvojnem in letnem delovnem načrtu VIZ posebej opredeliti načrtni razvoj KUV v VIZ, ki otrokom, učencem in dijakom v vzgojno-izobraževalnem procesu omogoči dostopnost, spoznavanje, sprejemanje, raziskovanje in ustvarjanje na različnih področjih kulture in umetnosti.
- Partnersko sodelovati s profesionalnimi kulturnimi ustanovami ter z umetniki in s kulturnimi delavci pri izvajanju kulturno-umetnostnih dejavnosti na vseh ravneh vzgoje in izobraževanja:
 - omogočiti timsko delo strokovnih delavcev VIZ z umetniki in delavci v kulturi z različnih področij umetnosti in kulturne dediščine pri izvajanju vzgojno-izobraževalnega procesa;
 - v okviru razširjenega programa, dni dejavnosti, obveznih izbirnih vsebin, interesnih dejavnosti omogočiti obiske kulturno-umetniških dogodkov (predstav, razstav, koncertov itn.) ter drugih kulturno-umetniških dejavnosti, ki otrokom in mladim omogočajo neposreden stik in izkušnjo z umetniki in delavci v kulturi.

- *Podcilj 2:* Kulturno-vzgojne vsebine in dejavnosti z različnih področij umetnosti vključiti v različna področja/predmete v obveznem in razširjenem programu osnovnih šol ter v programe, obvezne izbirne vsebine oziroma interesne dejavnosti srednjih šol z namenom razvoja ustvarjalnosti, domišljije, pozornosti in kritičnega mišljenja ter medkulturnega razumevanja in socialne kohezije
- Ukrep:
- Večpredmetni pristop: spodbujanje večpredmetnega pristopa k učenju in poučevanju – vzgoja in izobraževanje z umetnostjo

- *Podcilj 3:* Razvoj podpornega okolja za kakovostno izvajanje kulturno-umetnostne vzgoje v vzgojnoizobraževalni vertikali s partnerskim sodelovanjem vrtcev, osnovnih in srednjih šol s profesionalnimi kulturnimi ustanovami, z umetniki in delavci v kulturi
- Ukrepi:
- Zagotavljati ustrezne prostore v vzgojno-izobraževalnem zavodu ali lokalni skupnosti (kulturni dom, kulturna ustanova ...) in druge materialne pogoje, ki omogočajo ustvarjanje ter predstavljanje umetniških stvaritev otrok in mladih.
- Kulturno-umetniške dejavnosti ustrezno vključiti tudi v vzgojne načrte VIZ na področju preprečevanja za zdravje tvegane vedenja ter programov VIZ za krepitev socialnega in čustvenega razvoja otrok in mladostnikov ter klime v skupini oz. oddelku.
- Krepi šolo kot kulturno stičišče v kraju v povezovanju s kulturnimi ustanovami, z umetniki in delavci v kulturi ter lokalno skupnostjo.

Sklep

Pomen predmeta likovna umetnost, kulturnih dni in interesnih dejavnosti/razširjenega programa na področju KUV ni zgolj v splošni razgledanosti in zmožnostih za kritično dojetje umetnosti, ampak v širitvi izraznih sredstev/jezikov, ki omogočajo bolj občutljiv vstop v svet ter uvid v eksistencialne probleme in možnosti njihovega reševanja. Je uvajanje igrivosti in improvizacije v učenje in medsebojno komunikacijo, komunikacijo s svetom, uvid v smiselnost bivanja.

»Z igranjem v teh dialogih postajamo to, kar smo, preko pogovora, da smo.« (Cathrine Homan)